

Hasanova Gulnoz Qosimovna
Buxoro davlat pedagogika instituti
pedagogika fanlari nomzodi,
professor
gulnoz7676@gmail.com

Kamolova Mohidil Komil qizi
Ta'lim tarbiya nazariyasi va
metodikasi (maktabgacha ta'lim)
mutaxassisligi magistranti

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIDA TARBIYACHI KOMPETENSIYASINING O'RNI

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetensiyasi, uning tuzilishi, shakllanish bosqichlari va baholash mezonlari atroflicha yoritilgan. Maxsus, ijtimoiy, shaxsiy, psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion, kommunikativ va boshqa kompetensiya turlari mazmuni ochib beriladi. Shuningdek, pedagogik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni uzluksiz va tizimli bo'lishi, tarbiyachining shaxsiy fazilatlarini, kasbiy refleksiya va o'zini o'zi tahlil qila olish qobiliyati ta'lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. Maktabgacha ta'limda tarbiyachi kompetensiyasining yuqori darajada bo'lishi bolalarning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omil sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, pedagogik mahorat, kompetentlik turlari, shaxsiy fazilatlar, pedagogik baholash, maktabgacha ta'lim, tarbiyachi, professional rivojlanish.

РОЛЬ КОМПЕТЕНТНОСТИ ВОСПИТАТЕЛЯ В РАЗВИТИИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается профессиональная компетентность воспитателя дошкольного образования, ее структура, этапы формирования и критерии оценки. Раскрывается содержание специальных, социальных, личностных, психологических, методических, информационных, креативных, инновационных и коммуникативных компетенций педагога. Подчеркивается, что процесс развития профессиональной компетентности является непрерывным и системным, а личностные качества педагога, его способность к рефлексии и самоанализу напрямую влияют на эффективность образовательного процесса. Высокий уровень компетентности воспитателя рассматривается как ключевой фактор всестороннего развития ребенка.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагогическое мастерство, виды компетенций, личностные качества, оценивание педагога, дошкольное образование, воспитатель, профессиональное развитие.

THE ROLE OF EDUCATOR COMPETENCE IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of the professional competence of preschool educators, including its structure, stages of development, and assessment criteria. It examines various types of competencies such as special, social, personal, psychological, methodological, informational, creative, innovative, and communicative. The paper emphasizes that the development of professional competence is a continuous and systematic process, and that the educator's personal qualities, self-reflection, and self-analysis skills have a direct impact on the effectiveness of the educational process. A high level of educator competence is identified as a key factor contributing to the holistic development of preschool children.

Keywords: professional competence, pedagogical skills, types of competencies, personal qualities, teacher assessment, preschool education, educator, professional development.

Professionallik va kompetentlik tushunchalari umumiy xususiyatlarga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, har doim ham belgilangan talablar va standartlarga to'liq mos keladigan odamlar chinakam professionallar bo'lavermaydi, sabab, ba'zilar bilimlarni amalda qanday qo'llashni bilishmaydi, demak, bunday pedagogik faoliyat samarasiz bo'lib qolaveradi. Kasbiy pedagogik kompetensiyalarni alohida turlarga ajratish maqsadga muvofiqdir: - Maxsus pedagogik kompetensiya - pedagogik faoliyatni zarur darajada amalga oshirish uchun yetarli ma'lumotga ega bo'lish. Bundan tashqari, pedagogning o'z kasbiy darajasini munosib baholay olishi va mutaxassis sifatida o'z rivojlanishini belgilash qobiliyati ushbu turga bog'liq. - Ijtimoiy pedagogik kompetensiya - ijtimoiy vakolat darajasi pedagogning hamkasblari bilan munosabatlarni samarali qurishi, birgalikdagi harakatlarni rejalashtirish qobiliyatini belgilaydi. Samarali aloqa ko'nikmalari, pedagogik madaniyat va ish natijalari uchun javobgarlik - bularning barchasi ijtimoiy pedagogik kompetensiya tushunchasiga kiritilgan. - Shaxsiy pedagogik kompetensiya - bu pedagogik ishni oqilona tashkil etish qobiliyati bo'lib, vaqtni boshqarish, shaxsiy o'sishga intilish uning asosiy tarkibiy qismlaridir. Shaxsiy pedagogik kompetensiyaning yuqori darajasi ega bo'lgan ishchilar charchashga kamroq moyil, vaqt bosimida ishlashga qodir. Kompetensiyaning har bir turi ko'nikmalar, bilimlar, ko'nikmalar to'plamini o'z ichiga oladi. Pedagoglarda ular turli darajalarda namoyon bo'ladi. Xizmat vazifalarini bajarishda uning xatti-harakatlari ko'rsatkichlariga e'tibor berib, u yoki boshqa kompetensiyalar qanday rivojlanganligini aniqlash mumkin. Kompetentlik qanday shakllanadi? O'qituvchining kompetentligini shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta'limdir. Kelajakda amaliyotda olingan bilim va ko'nikmalar boshlang'ich kompetensiya darajasini to'ldiradi.

Bularning barchasi formula shaklida taqdim etilishi mumkin:

Kompetentlik = Bilaman + Qila olaman + Istayman + Men qilaman.

Kasbiy kompetensiyani shakllantirish bosqichma-bosqich va doimiy tarzda amalga oshiriladigan jarayondir. Uni quyidagi bosqichlarga bo'lishimiz mumkin: 1. Maxsus ma'lumot olish. 2. Amaliy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish. 3. Malaka oshirish, maxsus kurs va treninglardan o'tish. 4. Kasbiy tajribaga ega bo'lish. 5. O'z sohasida professionallikka erishish. 6. Tajriba to'plash, yangi bilim va ko'nikmalarni egallash bilan pedagogning kompetentligi yaxshilanadi. Jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan pedagogning shaxsiy xususiyatlariga bog'liq. Pedagog yaxshi ishlashini qanday qilib tez va mustaqil ravishda tekshirish mumkin? Muvofiqlikni qanday baholash kerak? Pedagoglarning kompetentligini baholash quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lgan tizimdir: - pedagoglarning malaka darajasi - baholash uchun etalonga mos mezonlar ishlatiladi; - mehnat unumdorligi va ish sifati; - shaxsiy xususiyatlarning ta'lim yo'nalishiga muvofiqligi; - qo'shimcha ko'nikmalar mavjudligi; - shaxsiy o'sish va kasbiy rivojlanish istagi. Pedagoglarning kompetentligini baholashda xatti-harakatlarning ko'rsatkichlariga tayanib ish tutish samaralidir. Aynan shu narsa kompetensiya va kompetentlik orasidagi farqlar nimani anglatishini aniq ko'rsatib beradi. Mutaxassislarning malakasini baholash muntazam, mustaqil, maqsadli, shaffof, aniq mezonlarga ega bo'lishi kerak. Kompetentlik nima ekanligini tushungandan so'ng, uning darajalarini aniqlash qiyinchilik tug'dirmaydi. Kompetentlik modelini yaratish bo'yicha quyidagi algoritmnı taklif etishimiz mumkin: 1 bosqich – lavozim yo'riknomasini ishlab chiqish. Ushbu bosqichda lavozim uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar turlarini aniq ko'rsatish muhimdir. 2 bosqich – tekshirish sur'atini aniqlash. Bu ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlariga va kadrlar almashinuviga bog'liq. 3 bosqich – har bir o'rin uchun taqqoslash asosida sinov yoki imtihonni o'tkazish tartibini tasdiqlash. 4 bosqich – sinov yoki imtihondan o'tish. 5 bosqich – ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni tizimga keltirish.

6 bosqich – baholash natijalari to'g'risida qaror qabul qilish: qo'shimcha o'qishga yuborish, boshqa lavozimga o'tish, ishdan bo'shatish.

7 bosqich – hisobot davrida ta'lim muassasasining vakolati va ishini baholash samaradorligini yakuniy tahlilini qilish.

8 bosqich – xavf-xatar va to'siqlar bo'yicha ish namunasini to'liq ishlab chiqish. Xususi yoki asosiy kompetensiyalarga ega bo'lish uchun qanday vakolatlariga ega bo'lish har qanday ishda qo'llanilishi kerak. Ular ta'lim muassasaning qadriyatlariga bog'liq: strategiya, axloq kodeksi.

Shaxsiy samaradorlik kompetensiyalari pedagogning shaxsiy fazilatlari bilan birga o'z ichiga quyidagilarni oladi: - yetuklik, o'sishga intilish, masalan, kasbiy qadriyatlarni izlash, ijodiy qobiliyat; - yetarli darajada o'zini o'zi anglash va o'ziga ishonch; - moslashuvchanlik, o'zgartirish istagi; - ish etiketini bilish; - stressga qarshi o'z-o'zini boshqarish; - imidj. Pedagoglarning boshqaruv kompetentligi sifatida jamoaviy ish, rahbarlik, hamkorlik, murabbiylik, rasmiy vakolatlardan foydalanish kabi mezonlar ko'rsatadi. Taklifimiz, kompetentlik talablariga javob bermaydigan har bir pedagogni qo'shimcha mashg'ulotlarga yuborib, ta'lim muassasasi faoliyatiga asoslangan treninglar o'tkazish maqsadga muvofiqdir, ya'ni pedagoglarni rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetentlikka ega bo'lishida o'zini tahlil qila olishi ham ahamiyatli sanaladi. O'zini o'zi tahlil qilish pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda tashkil etayotgan o'z amaliy harakatlari mohiyatining o'rganilishidir. O'zini o'zi tahlil qilish orqali pedagog o'zini o'zi obyektiv baholash imkoniyatiga ega bo'ladi. Zero, pedagoglarning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo'lishida ularning o'z-o'zini baholash malakalariga egaligi ham muhimdir:

Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir.

Ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish.

Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida angelay olish va bartaraf eta olish;

metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish;

kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

Tarbiyachining kasbiy kompetenti va mahorati innovatsion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga samarali tatbiq etish;

kommunikativ kompetentlik – ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo'lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta'sir ko'rsata olish.

Shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

Ekstremal kompetentlik – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik.

Maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetensiyasi bolalarning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlaydigan asosiy omillardan biridir. Ushbu jarayonning sifatli tashkil etilishi tarbiyachining nafaqat nazariy bilimlari, balki amaliy ko'nikmalari, shaxsiy fazilatlari va psixologik tayyorgarligiga ham bevosita

84 bog'liqdir. Shu bois tarbiyachining kompetensiyalari kompleks tizim bo'lib, unda pedagogik, psixologik, axloqiy, kommunikativ va innovatsion jihatlar uyg'unlashgan bo'lishi zarur.

Avvalo, tarbiyachining pedagogik va metodik bilimlari — bolalar yosh xususiyatlari, rivojlanish bosqichlari, o'yin faoliyati psixologiyasi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari va metodlarini chuqur bilishi — uning kasbiy faoliyatining poydevorini tashkil etadi. Bola bilan ishlash jarayonida o'z hissiyotlarini boshqarish, vaziyatni tahlil qilish, to'g'ri pedagogik qaror qabul qilish kabi psixologik kompetensiyalar ham muhim o'rin egallaydi. Bu fazilatlar tarbiyachiga tarbiyaviy jarayonni tinch, izchil va samarali olib borishga imkon beradi.

Tarbiyachining axloqiy-ma'naviy qiyofasi ham alohida ahamiyatga ega. Adolatli bo'lish, halollik, sadoqat, mehribonlik, pokiza ma'naviy dunyo — bu sifatlar bolaning ruhiy rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Bolalar tarbiyachining shaxsida namunani ko'radilar, shuning uchun uning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismidir.

Shuningdek, tarbiyachi zamonaviy innovatsion qarashga ega bo'lishi, yangiliklarni qabul qila olishi va ularni amaliyotga tatbiq eta bilishi zarur. Interfaol metodlar, integratsiyalashgan mashg'ulotlar, rivojlantiruvchi muhit yaratish — bularning barchasi uzviylik va uzluksizlik tamoyillariga asoslangan yosh avlod tarbiyasini yuksaltiradi. Kommunikativ kompetensiya esa ota-onalar, hamkasblar va bolalar bilan samarali muloqot olib borishda muhim rol o'ynaydi.

Albatta, tarbiyachida barcha sifatlar mukammal shakllangan bo'lishi shart emas. Ammo asosiy pedagogik, psixologik va kommunikativ kompetensiyalar bo'lmas ekan, ta'lim-tarbiya jarayonining sifatiga putur yetadi. Qolgan qo'shimcha sifatlar — ijodkorlik, tashabbuskorlik, notiqlik, innovatsion fikr, etakchilik — tarbiyachini yanada professional qiladi, uning ish samaradorligini oshiradi.

Tarbiyachi-pedagogning kompetentligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Bilimlilik darajasiga ko'ra	pedagogik mahoratlilik darajasiga ko'ra	Shaxsiy fazilatlariga ko'ra
tashkilotchilik, izlanuvchanlik, adolatlilik, kommunikativlilik, yuksak ma'naviyatlilik, nazoratni o'z vaqtida o'rnatish, o'z hissiyotlarini jilovlay olish, pedagogik deontologiya (kasbiy odob-axloq), mehnatni ilmiy asosda tashkil etish, istiqlbol, innovatsion fikrlash, androgogik ma'lumot, vatanparvarlik, prinsipiallik, yetakchilik qobiliyati, sadoqatlilik, kasbiy refleksiya	fidoyilik, rahbarlik, jarayonlarni loyihalashtirish, ijodkorlik, pedagogik, texnologiyadan xabardorlik, pedagogik kvalimertiyan bilish, g'oyaviy-siyosiy yetuklik, talabchanlik, dunyoqarashning kengligi, mehnatga ijobiy munosabat, g'oyaviylik, bir so'zlilik, yangiliklarni tez qabul qilish	o'ziga ishonch uyg'ota olish, tashabbuskorlik, kreativlik, yuqori imij, aktyorlik, notiqlik mahorati, innovatsion qaror qabul qilishda boshqaruvchanlik, variativlilik, qonun doirasida ishlash, mantiqiy fikrlash, jamooni erashtira olish, sabr-toqatlilik, nufuzli va ishonchli natijani oldindan ko'rish, mas'uliyatlilik, qat'iyatlilik

Xulosa qilib aytganda, kasbiy jihatdan yetuk bo'lishi uchun zarur va muhim kompetensiyalar majmuasini shakllantirish bosqichma-bosqich va uzluksiz jarayondir. U oliy ta'lim muassasasida boshlanadi va ish joyida tajribali ustozlar nazorati ostida davom etadi. Shuni unutmaslik kerakki, yuqori kasbiy kompetentlik nafaqat bilim darajasi, balki xodimning amaliy ko'nikmalari, tajribasi va shaxsiy fazilatlarini hamdir. Maktabgacha ta'lim tarbiyachisi shaxsida

kompetensiyalarning uyg'unligi — bolaning intellektual, ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. — Toshkent: MTAdV, 2018.
3. Bog'lanishli dastur asosida maktabgacha ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi. — Toshkent: Maktabgacha ta'lim vazirligi, 2020.
4. Hasanova N., Ahmedova M. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2017.
5. Zunnunov A., Urazayeva D. Maktabgacha ta'lim metodikasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016.
6. Bodrova E., Leong D. J. Tools of the Mind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education. — New Jersey: Pearson, 2007.
7. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
8. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. — Cambridge: Harvard University Press, 1979.
9. Bredekamp S. Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs. — Washington, DC: NAEYC, 2020.
10. Epstein A. S. The Intentional Teacher: Choosing the Best Strategies for Young Children's Learning. — Washington, DC: NAEYC, 2014.